

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE EĞİTİMDE MODERNLEŞME ÇABALARI

Adil ŞEN^(*)

Öz

Türkler İslamiyet'e girdikten kısa bir zaman sonra siyâsî alanda olduğu gibi ilmî alanda da öncü olmuşlardır. Bu anlamda oluşturulan eğitim kurumları yüzyıllarca hizmet vermiştir. Ancak XVII. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin askerî alanda yenilgiler almasıyla birlikte bunların sebebi olarak eğitim kurumları da sorgulanmıştır. Bunun sonucu olarak da askerî ve sivil anlamda birçok yeni okul açılmıştır. Bu okullar çoğunlukla Avrupa'daki benzerlerinin taklidi olmuştur. Bu süreç, Islahat, Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde çeşitli değişikliklerle devam edip günümüze kadar ulaşmıştır. Devlet kurumlarının değişik alanlarında yapılan yenilikler çoğunlukla aceleci ve plansız bir şekilde ortaya konulmuş, yapılan değişikliklerin yürütülmesinde de istikrar sağlanamamıştır. Yine değişiklikler yapılırken muhtevadan çok şekil ön plana çıkarılmıştır. Bu sebeple diğer alanlarda olduğu gibi eğitimde de hedeflenen noktaya bir türlü ulaşılamamıştır. Bugün de eğitimle ilgili yeni bir sistem ve anlayışa ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada eğitimle ilgili uygulamalar ana hatlarıyla özetlenmiş ve konuyla ilgili önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim sistemi, Medrese, Islahat, Tanzimat, Modernleşme, İnkılap.

Changes Made in Education Since the Ottoman Time

Abstract

After the Turks adopted the religion Islam, they became pioneers in science as well as in the political arena. The educational institutions formed for this purpose served for centuries. However, after the 17th century, the Ottoman empire began to question the educational settings, associating their military defeats with them. Hence several military and civil schools have been opened. The concerned schools have usually been pure imitations of their European counterparts. With various modifications during the Reformation period, the Tanzimat era, the period of Constitutional Monarchy and the Republican era, the process went on, continuing up to the present. The changes made in the school system have mostly been hasty, unplanned and unstable, with more importance attached to the appearance than the content. Therefore, educational targets have never been satisfactorily achieved. Now a new educational system and mentality are necessary. The present study deals with educational applications, results of applications and suggestions relevant to the topic.

Keywords: *The educational system, Madrasa (theological school attached to a mosque), Reformation, Tanzimat, Modernisation, Revolution.*

^{*)} Yrd. Doç. Dr., Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü (e-posta: asen@ogu.edu.tr)

Giriş

İnsanoğlu varoluşunun anlamını kavramak ve varlığını devam ettirmek için merak, tecessüs, düşünme, bilgilenme, öğrenme ve öğretme gibi tecrübeleri yaşamaktadır. Günümüze kadar varlığını korumuş olan tüm insan toplulukları, milletler bu yoldan geçerek bugüne gelmişlerdir.

Eğitim ve öğrenme faaliyeti insanın varoluş amacını kavramasında çok önemli bir role sahiptir. Müslüman milletler de başlangıçtan beri bu konuya büyük bir önem ve titizlikle yaklaşmışlardır. Kur'anı Kerim ve İslam peygamberi okumayı öğrenmeyi kadın erkek bütün Müslümanlara bir mükellefiyet olarak yüklemiştir. Bunun gereği olarak bazı eğitim kurumları oluşturulmuştur. Medreseler bu faaliyetlerin en önemli merkezlerinden biri olmuştur.

Müslüman topluluk ve milletler eğitim öğretim faaliyetleri konusunda daha İslamiyet'in doğuşundan itibaren önemli çabalar sarf etmişlerdir. 'Oku!' mesajı ile başlayan Kur'an-ı Kerim, ilim kelimesini defalarca kullanmış (670 kez), düşünmeye davet etmiş hatta düşünmeyi emretmiştir. Yine 'yeryüzünde gezerek ibret almayı tavsiye ederek'¹ insanları yeni bilgiler ve düşünceler elde etmeye yönlendirme ve teşvik etme noktasında merkezi bir rol oynamıştır. Kur'an'ın ilk tebliğcisi Hz. Peygamber de hayatı boyunca eğitim-öğretim faaliyeti içinde olmuş ve risaletini '*Ben öğretmen olarak gönderildim.*' (İbn Mace, 1954: Mukaddime, 17, No: 229. Ayrıca bkz. Önkal, 2011, s. 305-308; Gözütok, 2002, s. 115-223) sözüyle özetlemiştir.

Öğretmen olarak gönderildiğini ifade eden peygamberimiz, her vesile ile çevresindeki insanların bilgi ile donanmasına çok büyük özen göstermiştir. Bu donanım İslamiyet'in tebliğinin başlangıcından Peygamberimizin vefatına kadar ki yaklaşık yirmi yıllık süre içinde okuryazarlığın yüzlerce kat artmasıyla kendini göstermiştir. İslamiyet öncesi Mekke'de okuryazar sayısının çok az olduğu rivayet edilmektedir (Hamidullah, 1980, II, s. 838). Peygamberimiz döneminde ortaya konulan çabalarla okuryazarların sayısı hızla artmıştır. Peygamberimizin teşvikleri ve fiili uygulamaları bu konuda önemli rol oynamıştır (Çelebi, 1983, s. 38-48; Gözütok, 2002, s. 155-223). Medine'de Mescidu'n-Nebi'de Ashab-ı Suffa dediğimiz grubun bir eğitim sınıfı olduğu bilinmektedir. Yine daha Medine döneminin ikinci yılında gerçekleşen Bedir Savaşı'nda ele geçirilen esirlerden bir kısmının Müslüman çocuklara okuryazarlık öğretilmeleri karşılığında serbest bırakılmış olması da bu konudaki önemli uygulamalardandır. Peygamberimiz tarafından başlatılan ilim öğrenmeye teşvik, Müslümanlar tarafından ondan sonraki dönemde de sürdürülmüştür. Başlangıçta nerdeyse dinî eğitimle sınırlı olan eğitim müfredatı, kısa sürede hayatın her alanını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Yine mescidlerde başlayan eğitim âlimlerin evleri, kitapçı dükkânları, mekteplerle ve çöle gönderilerek dil eğitimi alma gibi unsurlarla çeşitlenmiştir (Kandehlevi, 1996, IV, s. 40-153; Hamidullah, 1984, s. 73-85;

1) Abdalbaki, Muhammed Fuad, *Mu'cemu'l-Müfrehes li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim, a-li-me, ze-ke-ra, fe-ke-ra, fe-ke-ha-na-za-ra maddeleri*, Kahire 1988.

Adıgüzel, 2001, s. 46-50). Bunun sonucu olarak da Müslümanlar peygamberimizden bir-iki asır sonra her alanda büyük bilim adamları yetiştirmişlerdir (Faruki, R., ve Faruki, Lamia, 1991, s.257-342).

Hülefâ-i Raşidîn döneminden itibaren Müslümanlar Arabistan Yarımadası dışında, İran ve Bizans'a bağlı olan birçok yeri fethettiler. Fetih hareketi sadece yeni toprakların fethiyle sınırlı kalmadı, bilakis buralarda var olan ilmi birikim de kısa zamanda tercüme-ler yoluyla Arapçaya aktarılarak hayatın her alanıyla ilgili o güne kadar üretilen bilgiler Müslümanların eline geçmiş oldu. Bu dönemlerde artık yavaş yavaş eğitim müesseseleri yerleşmeye, yeni bir şekil almaya başlamıştır.

Peygamberimiz dönemi, Hülefâ-i Raşidîn ve Emeviler dönemlerinde eğitim işi tam anlamıyla kurumsal hale gelememiş bu konuda tam bir şekil ve herkesi kapsayan bir müessese oluşturulamamıştır (Hitti, 1995, I, s.396; Adıgüzel, 2001, s. 46-50; Altınay, 2006, s. 511-519). Bu konudaki çalışmalar devam etmiş ve Abbasiler döneminde eğitim faaliyetleri geniş, yaygın ve teşkilatlı bir şekilde yürütülmeye çalışılmıştır (Baltacı, 2005a, s. 113; Üçök, 1983, s. 105). Bu gelişmelerin sonucu olarak düzenli eğitim veren medreseler kurulmaya başlanmıştır. Bugün bizim anladığımız anlamda ilk medrese de Nişabur'da kurulmuştur (Baltacı, 2005b, I, s. 61 vd.). Daha sonra bu kurum İslam dünyasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu gelişmenin bir devamı olarak Büyük Selçuklular Devleti'nin veziri olan Nizamü'l-Mülk (ö. 485/1092-1093)'ün 1067'de Bağdat'ta kurduğu Nizamiye Medreseleri kendisinden sonra kurulan medreselere örnek olmuş (Çelebi, 1974, s. 113 vd.), bu medrese örnek alınarak İslam coğrafyasının hemen her yerinde yeni medreseler açılmış, buralarda herkese açık eğitim öğretim hizmeti verilmiştir (Turan, 2003, s. 322-327). Sonuç olarak bu müesseseler dünya ilim birikimine hatırı sayılır katkılarda bulunmuştur (Bu konuda bkz. Keskioğlu, 1986; Bayraktar, 2009b).

Anadolu coğrafyasında Selçukluları müteakip Beylikler Dönemi'nde Selçukluların bıraktığı ilmi müesseselere yenileri ilave edilerek Haçlı ve Moğol tahribatı nispeten hafifletilmiştir (Uzunçarşılı, 2003, s. 228-232). Başlangıç itibariyle bu beyliklerden birisi olan Osmanlı Beyliği'nde de medreselerdeki eğitim öğretim faaliyeti aksatmadan yürütülmeye çalışılmıştır. Devletin ilk dönemlerinden itibaren bu anlamda yeni kurumlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Osmanlılarda ilk medrese 1330'da İznik'in fethiyle Orhan Gazi tarafından Davud-ı Kayseri (ö. 751/1351) tarafından kurulmuştur (Bayraktar, 2009a, s.11-29). Bundan sonra fethedilen hemen her şehirde yeni medreseler açılarak eğitim öğretim faaliyetleri devam ettirilmiştir (Bilge, 1984, s. 72, 73).

Osmanlı Devleti'nde medreselerde asıl teşkilatlanma Fatih Sultan Mehmet (Ünver, 1946, XXIV)² zamanında yapılmış, Kanuni Sultan Süleyman döneminde hizmete sokulan Süleymaniye Medresesi ile zirveye ulaşmıştır (Uzunçarşılı, 1988a, s. 33-38; Ergin 1977,

2) Akdağ, bu dönemi tenkit edip, medreselerdeki yozlaşmanın kökenlerini Fatih Sultan Mehmet devrine dayandırmaktadır. Bkz. Akdağ, M. (1975). *Türk halkının dirlik ve düzenlik kavgası*, Ankara, s.156, 157.

I-II, s.98; Baltacı 2005b, I, s. 73-75). Bunlarla birlikte zaman içinde İstanbul'da ve devletin bütün şehirlerinde yaygın bir şekilde medreseler açılmaya devam etmiş ve bunlar dönemlerinin en ileri eğitim kurumları olmuşlardır (Baltacı, Cahit, 2005b, I-II; İpşirli, 2003, s.328 vd.).

Osmanlı hâkimiyetinin siyasi ve sosyal istikrar açısından zirveye ulaştığı dönemden itibaren Osmanlı uleması bütün meselelerin halledilmiş olduğu zannı içinde, tekrara ve fikri durgunluğa düşmeye başlamıştır. Bu durum ancak Avrupa karşısında peş peşe alınan yenilgilerden sonra açık bir şekilde fark edilmeye başlanmıştır. Bundan sonra da yenilenme ve kendine çeki düzen verme fikri tezahür etmiş, ortaya çıkan bu acil ve fiilî zaruret gereği Osmanlı aydını askeri alandaki yenilgilerle gelen zor durumdan kurtulmak için çareler aramaya koyulmuştur. Bu anlamda ilk akla gelen askeri sahada yenilikler yapma fikri olmuştur. Ancak bu alanda başlatılan yenilik ve değişiklikler, daha sonra yavaş yavaş diğer alanlara da sirayet etmiştir (Kuran, 1976: C. II, Bölüm III, s.1003). Böylece hızlı bir şekilde bir dizi değişiklik için kollar sıvanmıştır. Bugün, ıslahat, teceddüt, asrileşme, inkılap, Batılılaşma vb. adında dahi uzlaşamadığımız çalışmalar, ülke ve toplum hayatımızda önemli değişiklikleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu değişiklikler yakın tarihimizde aynı zamanda Islahat, Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirleri olarak devletin geçirdiği yeni dönemlerin adları olmuştur. Her devrin birbirine benzeşen ve ayrışan noktaları olmakla birlikte, hepsinin bir ortak noktası vardır. Bu ortak nokta, Avrupa'yla baş etme adına yapılan her yeni düzenleme, yine Avrupa örnek alınarak yenilikler yapmak ve bu yolda hemen hemen her türlü teşebbüse açık olmak şeklinde tezahür etmiştir. Yine yapılan köklü değişiklikleri ifade eden dönemler hep siyasî veya askerî bir bunalım sonucunda gündeme gelen tartışmalar sonucunda gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada eğitim ifadesiyle, teşkilatlı eğitim kurumları kastedilmektedir. Yani, bu çalışmanın konusu, örgün eğitim kurumları kanalıyla yapılan eğitim ve eğitim kurumlarıdır. Burada Osmanlı'nın son dönemlerindeki eğitim alanındaki yenilik çalışmaları ve bunların ortaya çıkardığı kurumlar, hedefler ve elde edilen sonuçlar üzerinde durulacak ve Cumhuriyet dönemindeki gelişmeler ana hatlarıyla ele alınacaktır.

I. Islahat Dönemi Eğitim Kurumları

1.Geleneksel eğitim kurumları

Osmanlı Devleti'nde ana hatlarıyla değişik maksatlara yönelik dört tip eğitimden söz edilebilir. Bunlar kısaca yönetici kadroların yetişmesini sağlayan Enderun, bürokrat yetiştirme eğitimi sağlayan küttab, tasavvuf erbabını yetiştiren dergâh eğitimi ve ilim adamlarının yetişmesini sağlayan medreselerdir. Bunlar içinde medreseler düzenli ve belli bir müfredatla eğitim veren kurum olarak öne çıkmaktadır (İpşirli, 1999, s. 259).

Osmanlı'da eğitim esas olarak Sıbyan Mektepleri'nde başlamaktaydı. Sıbyan Mektepleri bugünkü ilkokulların benzeri olup, medreseler için öğrenci yetiştirirdi (Ergin, 1997,

s.83-86).³ Medreseler ise orta, yüksek ve akademik tahsilin yapıldığı müesseselerdi. Burada aklî ve naklî ilimler birlikte okutulurdu. Tanzimat'ın ilanına kadar (1839) memleketin ihtiyaç duyduğu ilim ve siyaset adamları, hâkim, hekim vb. hemen bütün uzmanlar bu kurumlardan çıkmışlardır. Bu kurumlar, Tanzimat'ın ilanından, 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin kapatılmasına kadar çeşitli gel-gitler içerisinde eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmişlerdir. Medreseler, kapanışa giden süreçte, kendilerini yenileyememeleri ve var olan sistemin doğru bir şekilde işletilememesi gibi iç sebepler yanında, yeni açılan mekteplerin teşvik edilip, medreselerin geri plana itilmesi ve Avrupa kamuoyu baskısı gibi dış sebeplerle devrini tamamlamış bir kurum olarak görülerek kapatılmıştır (Atay, 1983, s.133-144). Osmanlı Devleti'nde Sıbyan Mektepleri ve medreseler dışında tedrisat yapan önemli bir kurumu olan ve devletin üst düzey hizmetleri için bilgi ve görgü sahibi devlet adamı yetiştirme amacına yönelik hizmet veren Enderun Mektebi ise, Vak'a-yı Hayriye (1826) sonrası önemini kaybetmiş, meydan yeni mekteplerden yetişen nesillere kalmıştır (Pakalın, 1993, I, s.537-540; İpşirli, 1995, XI, s.185-187).

2. Modern eğitim kurumları

Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıl sonlarından itibaren askeri alanda yenilgiler almaya başlamasıyla birlikte, bu zor durumu aşmak için çareler aranmaya başlanmıştır. Bu çerçevede ilk akla gelen askerî alandaki bozulmaların düzeltilmesine yönelik çalışmalar olmuştur. Bu çerçevede bir takım askerî teknik ve ihtisas okulları açılmıştır. Askerî sistemin ihtiyacı olan çeşitli alanlarla ilgili açılan bu okullarda kara ve deniz askerlerinin en iyi şekilde yetişmesi yanında, alanla ilgili çağın gereklerine uygun genel bilgilerin verilmesi hedeflenmiştir. Burada bu dönemde açılan okullar hakkında kısaca bilgi verilecektir.

2a. Mühendishâne-i bahrî-i humâyun

16. yüzyıl sonlarına kadar döneminin en üstün deniz gücüne sahip olan Osmanlı Devleti, bu yüzyılın sonlarından itibaren denizcilik alanında da gerilemeye başlamıştır. Denizcilikten yetişmemiş kişilerin kaptan-ı deryalığa atanmaları bu alandaki bozulmaların en önemli sebeplerinden biri olmuştur. 17. yüzyıl boyunca da devam eden gerileme sonucunda gemicilik tekniğinde gelişme sağlanamamış ve nerdeyse denizci yetiştirilemez olmuştur. Bu yüzyılın sonlarına doğru deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesi için çaba gösterilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede kalyon sayısı artırılmış ve 1770'te Rusların Çeşme limanında Osmanlı donanmasını yakmalarına kadar donanma anlamında Osmanlı Devleti rakipleriyle boy ölçüşmeye devam etmiştir (Özcan, 1999, s. 367-369). Bu olaydan sonra yeni ve zamanın şartlarına göre teçhiz edilmiş bir donanmanın kurulması elzem hale gelmiştir. Bu konuda uzman subay ve mühendislerin yetiştirilmesi amacıyla, 18 Kasım 1773'te Kasımpaşa'da Mühendishâne-i Bahrî-i Humâyun açılmıştır. Bu okulda Türk hocaların yanında Fransız, İsveç ve İngiliz hocalara da ders verdirilmiştir. Eğitim müfre-

3) Sıbyan Mektepleriyle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Birinci, A. ve Kara, İ. (2005). *Bir eğitim tasavvuru olarak mahalle/sıbyan mektepleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

datına yabancı dil dersi konulmuş ve Avrupaî usullerle eğitim yapılmaya başlanmıştır (Uzunçarşılı, 1988, s.506, 507; Ergin, 1977, s. 315-324). Bu okul bugün de varlığını devam ettiren Deniz Harp Okulu'nun temelini oluşturmuştur (Osmanlı denizciliğindeki islahat çalışmaları hakkında genel bilgi için bkz. Gencer, 1985, s. 1-27).

2b. Mühendishâne-i berrî-i humâyun

Deniz kuvvetlerine subay ve mühendis yetiştirilmesine paralel olarak kara kuvvetlerinde de subay ve teknisyen ihtiyacını karşılamak üzere III. Selim (1789-1807) döneminde 10 Mayıs 1796'da İstanbul'da Hasköy civarında Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun kurulmuştur. Okulda ağırlıklı olarak topçuluk, istihkâm ve haritacılık dersleri veriliyordu. Bu okul bünyesinde o zamana göre büyük bir kütüphaneye yer verilmiştir. Müslüman hocalarla birlikte Gayr-i Müslim hocalara da kadro tahsisi edilmiştir (Şen, 2003, s. 295-297).

2c. Tıbhâne-i âmire ve cerrahhâne-i ma'mûre

II. Mahmut (1808-1839) döneminde 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla Batılı usullere göre yeni ordu kurulmaya başlanmış, ordunun doktor ihtiyacını karşılamak üzere Vezneciler'de Tulumbacıbaşı Konağı'nda "Tıbhâne-i Âmire" (1827) ve operatör yetiştirmek üzere Topkapı Sarayı içinde Yıldızkapı civarında Cerrahhâne-i Ma'mûre mektepleri açılmıştır (1831). Tıphânede öğretim Fransızca olduğu halde Cerrahhane'de Türkçe öğretim yapılmaktaydı. Tıbhâne-i Âmire 1832 yılında program, araç-gereç ve çalışma yöntemleri açısından yeniden düzenlenmiştir. 1838 yılından itibaren de Cerrahhâne-i Ma'mûre birleştirilerek *Dâru'l-ulûm-u Hikemiye-i Osmâniye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Âdliye-i Şâhâne* ismiyle çalışmalarına devam etmiştir. İki okulun birleştirilmesinden sonra Galatasaray'a nakledilen yeni okulun açılış törenine II. Mahmut bizzat katılmıştır. Bu okullar zaman içinde çeşitli değişikliklere uğramış ve bugünkü tıp fakültelerinin çekirdeğini oluşturmuştur (Ergin, 1977, I-II, s.336-340; Ülken, 1992, s. 29, 30).

2d. Mekteb-i ulûm-ı harbiye

II. Mahmud'un kurduğu yeni ordunun kumanda kademesini oluşturacak subay ve ast-subayların yetiştirilmesi amacına yönelik olarak İstanbul Maçka Kışlası'nda 1834 yılında kurulmuştur. Bu okulun öğrenci kaynağını ilk başlarda mühendishaneden nakledilen öğrenciler oluşturmuştur. Bu mezunlar içinden yetenekli olanlar seçilerek Paris, Viyana ve Londra'ya gönderilmişlerdir. Bu öğrenciler dönüşlerinde ülkede kurulmuş olan harp okulunda öğretmen olarak çalıştırılmışlardır. *Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye* daha sonra kurulacak olan askeri liselerin temelini teşkil etmiştir (Ergin, 1977, I-II, s. 355-364; Berkes, 2005, s.190-195; Koçer, 1992, s. 38-39).

2e. Mızıkâ-yı humâyun mektebi

Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesiyle, eskiyi hatırlatacak her şey unutturulmaya çalışılmış ve bundan mehterhâne de nasibini almıştır. 1831'de yeni kurulan bando takımı, sonra

koro ile desteklenmiş, yabancı hocaların gözetiminde tamamen Avrupa tarzında eğitim ve icra yapan orkestra haline getirilmiştir. Bu orkestra, bugünkü Cumhurbaşkanlığı filarmoni orkestrasının temelini oluşturmuştur (Lewis, 1988, s. 85).

3- Sivil eğitim kurumları (rüşdiyeler)

Sıbyan mektebini bitiren çocuklar için Rüşdiye mektepleri kurulmuştur. Rüşdiyeler, ziraat, ticaret, sanayi, harbiye, tıp ve mühendis okullarına gidecek öğrenciler için ortaokul seviyesinde eğitim yapan mektepler olarak düzenlenmiştir. Bu mektepler ilk olarak 1838 yılında II. Mahmud tarafından açılmıştır. Rüşdiyelerde sınıf sistemine geçilerek dersler umumi olarak verilmeye başlanmıştır. İki türlü rüşdiye açılmış, birincisine *Mekteb-i Maarif-i Adliye* (1838), ikincisine de *Mekteb-i Ulum-u Edebiye* (1839) adı verilmiş, ancak ikinci tür rüşdiyeler devam etmemiştir (Koçer, 1992, s.40-48).

II-Tanzimat Dönemi Eğitim Kurumları

Bu dönem (1839-1876), Osmanlı Devleti'nin yeniden ayağa kalkmasının artık doğrudan doğruya Batılılaşma sayesinde olacağı fikrinin yerleştiği bir dönemdir. Eğitim-öğretim işleri de şekil ve muhteva bakımından tamamen Batı mevzuatına göre düzenlenmiştir. Bu dönemde görev yapan padişahlardan Abdulmecid (1839-1861) ve Abdulaziz'in (1861-1876) eğitime olan ilgileri boyut itibariyle farklı olsa da rota ve mahiyet bakımından fazla farklılık göstermemiştir. Eğitimin her alanında Batı usul ve tarzı esas alınmıştır. Abdulmecid döneminde de rüşdiyelerin sayısı artırılarak yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Fransızcanın ve Fransız kültürünün belirgin etkisi hem de çok kaba ve açık bir şekilde görülür. Tanzimat dönemine ait tahliller ilim ve fikir dünyamızda hâlâ devam etmektedir. Maarif tarihimizde çok önemli yeri olan bu dönemle ilgili çok farklı hükümler verilmeye devam etmektedir. Çeşitli düşünce sahibi aydınlarımız kendi açısından bu döneme ilişkin değerlendirmeler yapmaktadırlar.⁴

Eğitim alanında göze çarpan en belirgin husus teşkilatlanma ile ilgilidir. Bu anlamda 1845 yılında *Muvakkat Meclis-i Maarif* kurulmuş, bu kurum bir yıl sonra *Meclis-i Maarif-i Umûmiye* adını almıştır. İcra organı olarak da bugünkü anlamda ifade etmek gerekirse genel müdürlük mahiyetinde *Mekatib-i Umûmiye Nezareti* (8 Kasım 1846) kurularak çalışmaya başlamıştır. Bu nezaretin kuruluşundan, ilk eğitim bakanlığı teşkilatı olarak kabul edilen *Maarif-i Umûmiye Nezareti*'nin kuruluş tarihine (17 Mart 1857) kadar açılan okullar şunlardır: Beş adet Rüşdiye (1848), Daru'l-muallimîn (16 Mart 1848) (Koçer, 1992: 56-57; Şen, 2006: Yıl: 2, S. 5, 48-50) Daru'l-maârif (21 Mart 1850) (Küçük, 1988: I, 181; Shaw, S. J, ve Shaw, E. K. 1983: II, 141-145). Bu okul, Rüşdiye'nin devamı olarak

4) Bu konudaki çeşitli değerlendirmeler için, Türk Yurdu Dergisi'nin 150. Yılı Münasebetiyle Tanzimat Özel Sayısı, C. IX, Sayı, 28, Aralık 1989'a bakılabilir. Bu sayıda Bayram Kodaman, Tuncer Baykara,ERCÜMENT KURAN, MÜMTAZ'ER TÜRKÖNE VE AYVAZ GÖKDEMİR GİBİ İLİM VE FİKİR ADAMLARININ 'İN DEĞERLENDİRMELERİ YER ALMIŞTIR. AYRICA BKZ. GÜNGÖR, E. (1993). *Dünden bugünden tarih-kültür-milliyetçilik*, İstanbul, s.16-23.

eğitim vermek için kurulan ilk idâdî (lise) olarak kabul edilir. Bu okullara ilaveten, ders kitapları hazırlamak için kurulan *Encümen-i Dâniş* (1851) eğitim öğretimle ilgili kurumlar arasında yerini almıştır. Bu dönemde eğitim öğretimde görülen bir başka uygulama da Kırım Harbi sonucu 28 Şubat 1856'da yayımlanmak zorunda kalınan *Islahat Fermanı* ile Gayr-i Müslim unsurlara okul açma hakkının verilmesidir. Daha sonra misyoner yuvası olarak görev yapan bu okullar, azınlıkların Osmanlıya karşı eğitildiği, emperyalist Batı zihniyetinin ön karakolları olarak vazife görmüşlerdir. Osmanlı Devleti'ni uğraştıran birçok isyanın elebaşları bu azınlık okullarından çıkmıştır (Tozlu, 1991, s. 3-5; Vahapoğlu, 1997, ss. 18-44,161-176).

Abdülmeceid'in saltanatının son döneminde yeni sayılabilecek, 1857'de Paris'te *Mekteb-i Osmanî*, 1859'da da kız rüşdiyesi olarak *Cevri Kalfa Rüşdiyesi* ve bugünkü *Siyasal Bilgiler Fakültesi*'nin başlangıcı sayılan *Mekteb-i Mülkiye* okulları açılmıştır. Bu dönemin dikkat çeken diğer bir atılımı da bugünkü *Endüstri Meslek Liselerinin* ve diğer Meslek Liselerinin ilk çekirdeğini de oluşturan, Maarif Nezaretinin dışında Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlı olarak *Ziraat Mektebi* (1858), *Telgraf Mektebi* (1860), *Ticaret Mektebi* (1861), *Askeri Tıp Mektebi* bünyesinde *Ebe Mektebi* (1842), Harbiye bünyesinde *Veterinerlik Şubesi* (1849) gibi okullar açılmış olmasıdır (Küçük 1988a, I, s.262; Hayta ve Ünal 2003, s. 142, 143).

Abdulaziz devrinde (1861-1876) rüşdiyelerin sayısı 423'e ulaşmıştır (Kodaman, 1980, s. 154). Bu dönemin kayda değer en önemli eğitim hamlelerinden biri de, 1846'da temeli atılan *Dârü'l-Fünûn'un* 1863'te tekrar serbest konferanslar şeklinde açılmış olmasıdır. Dârü'l-Funûn, iki yıl sonra bir yangın dolayısıyla kapanmış ve yeniden açılması için 1869 yılını beklemek gerekmiştir (İhsanoğlu,1993, VIII, ss. 521-525).

Bir başka önemli eğitim teşebbüsü ise, Abdulaziz'in 1867'deki Paris ziyareti sırasında kendine sunulan bir proje kapsamında Sultanîlerin açılmasıdır. Bu kapsamda 1 Eylül 1868'de *Galatasaray Sultani*'si, idâdî (lise) seviyesinde Fransız modeli esas alınarak açılmıştır. Daha sonra birer örneği Girit ve Beyrut'ta açılmış olan Sultanîler, kültür tarihimizde şöhretli bir yere sahiptir. Bu dönemde ayrıca ilk sivil mesleki teknik yüksekokul olarak 1867'de *Mülkiye Mühendis Mektepleri* ile 1868'de *Dârü'l-muallimin*'in Sıbyan kısmı ve *Sultanahmet Sanayi Mektebi* açılmıştır (Kodaman ve Saydam, 1992, ss. 483-487; Tozlu, 1991, s. 171, 172; Lewis, 1988, s.121, 122; Koçer, 1992, s. 77-79).

Abdulaziz devrini eğitim açısından önemli kılan bir başka uygulama ise, 1 Eylül 1869 tarihli *Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi*'dir. Bu nizamname ile eğitim-öğretim basamakları, okulların müfredatı, teşkilatlanma, teşvik ve mali hususlar, öğretmen yetiştirme, yabancı ve azınlık okulları da dâhil olmak üzere tüm yeni mektepler bir sistem içinde ele alınarak planlaması yapılmıştır. Nizamnâmenin etkisi birçok yönden bugünkü eğitim mevzuatında varlığını devam ettirmektedir (Antel, 1999, s. 450, 451. Bu Nizamnâmenin tahlili için Koçer, 1992, ss. 82-107'ye bakılabilir).

Fransız eğitim sistemi örnek alınarak yayımlanan nizamnâme uyarınca, 1869'dan itibaren II. Abdulhamid dönemine kadar aşağıdaki okullar açılmıştır.

- Kız Sanayi Mektebi (1869),
- Dâru'l-Fünûn-ı Osmanî (1870),
- Dâru'l-Muallimât (Kız öğretmen Okulu) (1870),
- Nûr-ı Osmaniye İbtidâi Numûne Mektebi (1872),
- Mektebi Tıbbiye-i Mülkiye (1872),
- Dâru'ş-Şafaka (1873),
- Mülkâ İdâdî (1873),
- Dâru'l-Funûn-ı Sultânî (1874),
- Taşra Dâru'l-Muallimîn-i Sıbyan Mektepleri (1875),
- Askeri Rüşdiye (1875) (Akyüz, 1999, s. 188-193; Kafadar, 1997, s. 102, 103; Tekeli ve İlkin, 1993, s.75-90).

III- Meşrutiyet Dönemi Eğitim Kurumları

II. Abdulhamid (1876-1909) devri, eğitim tarihimiz açısından çok önemli bir yere sahiptir. Ancak II. Abdulhamid'in siyasi şahsiyeti dolayısıyla devrinde gerçekleştirdiği eğitim çalışmaları, genellikle görmezden gelinerek geçiştirilmektedir. Eğitim tarihimizin bu devresi ile ilgili daha çok çalışma yapılması gerekmektedir. Maarifle ilgili hususlar ilk defa bu dönemde anayasaya girmiş, yapılacak her türlü ıslahat ve memleketin her alanında ilerlemesinin ancak *ulûm ve maarif kuvvetiyle* olacağı üzerinde ısrarla durulmuştur. Tanzimat dönemi okullaşması İstanbul ile sınırlı kaldığı halde, bu dönemde okullaşma tüm memleket sathına yayılmıştır. Özellikle bu dönem, Osmanlı eğitim tarihinde idadî (lise)lerin altın devrini yaşadığı bir dönem olmuştur. Bugünkü Milli Eğitim Bakanlığı teşkilatlanması, II. Abdulhamid döneminin çok az değişikliklerle devamı mahiyetindedir.⁵

Okullaşma faaliyetlerine bakacak olursak uzun bir liste vermek gerekmektedir. Ancak burada okullaşma ve eğitim öğretim adına yapılanların tamamını sıralamak yerine fikir vermesi açısından bir kısmını kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- Usul-i Cedîd üzere ibtidâi (ilkokul) mekteplerinin yaygınlaştırılması,
- Rüşdiyelerin ve İdadîlerin yaygınlaştırılması (ilk kız idadîsi 1880),
- Daru'l-fünûn'un genişletilmesi, bu anlamda Tıbbiye ve Hukuk Fakültesi yanında, İlahiyat ve Fen-Edebiyat kısımlarının ilave edilmesi,
- Harbiye, Mülkiye ve Askeri Tıbbiye'nin müfredatlarının geliştirilmesi,
- Sanayi-i Nefîse Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi)'nin açılması,
- Daru'l-Muallimîn'in yeniden düzenlenerek 'Âliye' şubesinin (Yüksek Öğretim Okulu) açılması (1891),

5) Bayram Kodaman'ın *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, adlı çalışması bu konuda öncü ve yol gösterici önemli bir eserdir.

-Memur Meslek Okulları anlamında, Mekteb-i Funûn-ı Maliye (1879), Ziraat ve Baytar Mektebi (1891), Gümrük Mektebi, Hamidiye Ticaret Mektebi (1881), Polis Mektebi (1907) gibi mekteplerin açılması,

-Tarım ve sanayi okulları olarak, Bağcılık ve Aşı Mektebi, Orman ve Maâdin Mektebi (1907), Çoban Mektebi (1898), Zeytincilik ve Yağcılık Mektebi, Sulama Diranaj Mektebi gibi mekteplerin açılması,

-Engellilere yönelik olarak Sağır-Kör ve Dilsizler Mektebi (1889),

-İlk ve Ortaokul öğrenimi veren özel okullar,

-Aşiret Mekteb-i Humâyunu (1892) açılmıştır (Talay, 1991, ss. 100-166; Küçük, 1988c, I, s.221).

1908’de II. Meşrutiyet’in ilanından sonraki yıllarda fikir çeşitliliği açısından çok zengin bir dönem başlamıştır. Bu dönem, diğer yandan tartışma ve bocalama dönemi olarak da ele alınır. Bu dönem aynı zamanda Sultanilerin gözde okullar olarak iyice öne çıkarak parladığı dönem olmuştur. II. Abdülhamid sonrasında da mevcut okulların yaygınlaştırılmasına gayret edilmiştir. Mesleki ve teknik eğitim alanında birçok okul açılmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır:

Maliye Memurlar Mektebi, Orman Mekteb-i Âlisi (1909), Belediye Memurları Mektebi, Evkaf Memurları Mektebi (1911), Sıhhiye Memurlar Mektebi, Kadastro Mekteb-i Âlisi (1912), Amelî Ticaret Mektebi, Dâru’l-Bedâyi (ilk tiyatro okulu) (1913), İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi, Çıracık Mektebi (1914), Şimendüfer Memurları Mektebi, Orman Ameliyat Mektebi (1915), İnâs Dârulfünûn’u (1915), Dâru’l-Elhan (ilk konservatuvar) (1916), Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi (1917) ve yetim çocuklar için Daru’l-Eytamlar (1915) açılmıştır (Koçer, 1992, ss. 214-217; Hayta ve Önal, 2003, s. 207, 208).

IV-Cumhuriyet Dönemi Eğitim Kurumları

Cumhuriyetle birlikte ‘ıslahat’ söylemi bırakılmış, her sahada ‘inkılâp’ söylemine geçilmiştir. Tanzimat dönemi, eğitim sistemimizde bir rota kayması şeklinde görüntü verirken, Cumhuriyet dönemi ise kırılma noktası olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde zaman zaman adeta ihtilal manzaralı bir inkılâp programı uygulanmaya konulmuştur (Güngör, 1993, s. 93, 94; Mehmedoğlu, 2001, s. 219). İnkılâplar çerçevesinde eğitimle doğrudan ilgili olarak Tevhîd-i Tedrisat Kanununun kabulüyle birlikte (3 Mart 1924) medreselerin kapatılması ve alfabenin değiştirilerek, Latin esaslı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki” hakkında kanunun kabulü (3 Kasım 1928) yanında, hayatın çeşitli alanıyla ilgili bir dizi değişikliğe gidilmiştir. Bu değişikliklerin bir kısmı şunlardır:

-Halifelik’in kaldırılması ve Osmanlı hanedanının sınır dışı edilmesi (3 Mart 1924),

-Şer’iye, Evkaf ve Erkan-ı Harbiye vekâletlerinin kaldırılması (8 Nisan 1924),

-Teşkilat-ı Esasiye Kanununun kabulü (20 Nisan 1924),

-Âşar Vergisinin kaldırılması (17 Şubat 1925),

- Şapka Kanununun kabulü (25 Kasım 1925),
- Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılması (30 Kasım 1925),
- Avrupâi Ölçü Sisteminin kabulü (26 Mart 1931),
- Ezan'ın Türkçe okunması (18 Temmuz 1932),
- Türk Tarih Kurumu (12 Nisan 1931) ve Türk Dil Kurumu'nun kurulması (12 Temmuz 1932),
- Bazı Lakap ve Unvanların Kaldırılması (26 Kasım 1934),
- Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun (3 Aralık 1934),
- Hafta sonu tatil gününün Cuma'dan Pazar'a alınması (1 Haziran 1935) (Özerdem, tarihsiz, ss. 80-122).

Ayrıca 1924 anayasasında bulunan '*Türkiye Devleti'nin dini, Din-i İslam'dır*' hükmü 10 Nisan 1928'de yapılan değişiklikle anayasadan tamamen çıkarılmış, nihayet kanûn-i Esasî'nin 16, 26 ve 28. maddelerdeki dini hükümler de ayıklanmıştır. Bu dönemde genel söylem tamamen 'medeniyet' ve 'terakki' kavramları etrafında şekillenmiştir. Maddeci, pozitivist eğilim, eğitim başta olmak üzere her kademedede sürekli olarak vurgulanmıştır (Tekeli ve İlkın, 1993: 172-174). 1933 yılında '*Daru'l-Funûn*' ilgâ edilerek '*İstanbul Üniversitesi*' adı altında yeniden şekillendirilmiş, Dârul Funûn kapsamındaki İlahiyat Fakültesi kapatılmış, 155 hocadan 96 kişi muhalif görülerek görevden uzaklaştırılmıştır. Bu hocaların yerine Alman, Macar ve Avustralyalı profesörler atanarak boşluk doldurulmaya çalışılmıştır (Akyüz, 1999, s. 345 vd.; www.istanbul.edu.tr/Istanbul Unıversity (1453) ana sayfa tarihçe kısmı, Çevrimiçi 05.01.2013).

Cumhuriyet döneminin 1950'ye kadar olan kısmı '*İlkokul Devri*' olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde alfabenin değişmesiyle, yeni alfabeyi bilmeyenler bir anda okuma yazma bilmez olarak kabul edilmişlerdir. Bu anlayışla geniş halk kitlelerini Latin harfleriyle okuma-yazma ve ilkokul eğitiminden geçirmek temel çabalardan biri haline gelmiştir. Bunu sağlamak için '*Millet Mektepleri*' (1928), '*Halk Okuma Odaları*' (1930), '*Halk Evleri*' (1932), '*Eğitmen Kursları*' (1936) ve '*Köy Enstitüleri*' (1940) gibi kurumlar dikkat çeken eğitim-öğretim kurumları olarak açılmıştır (Kafadar 1997, s.149,150; Güngör 1993, ss. 92-98). Bu kurumlarda ideolojik amaçlar iyice ön plana çıkarılmış ve verilen eğitimle inkılâpların yeni nesillere benimsetilmesine çalışılmıştır.

Cumhuriyet döneminde Osmanlıdan intikal eden bazı okulların ismi değiştirilerek devam ettirilmiş ve isim değişikliği ile önceki dönemle olan bağların kesilmesine çalışılmıştır. Askeri, meslekî ve teknik okullar bu konuda ilk akla gelen örneklerdir. Ancak önceki dönemle bağların kesilmesi geniş halk kitlelerinin eğitime soğuk bakması ve şüpheyle yaklaşması sonucunu doğurmuştur. Bundan dolayı halkın okullara yönelişi için 1950'li yılları beklemek zorunda kalınmıştır.

1950'li yılların kayda değer en önemli uygulamalarından biri, 3 Mart 1924'te kabul edilerek yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun dördüncü maddesi gereğince "*hi-*

demâti diniyyenin ifâsı ile mükellef memurların yetişmesi için” açılması ön görülen fakat açılmayan imam hatip okullarının açılmasıdır. İlk defa 1951 yılında yedi ayrı ilde 4+3 yıllık imam hatip okulları açılmıştır. Bu tarihten itibaren dinî eğitim veren okullar nitelik ve nicelik bakımından gelişerek devam ettirilmiştir. Zaman zaman resmi kısıtlamalarla karşılaşılrsa da, bu okullar gerçek anlamda devlet-millet kucaklaşmasının ortak noktalarından biri olmuştur. Bu okullar sayesinde eğitimden soğumuş geniş halk kitlelerinin eğitime aktif katkı vermesi sağlanmış, bu okullar halkla devletin barışmasında köprü olmuşlardır (Ünsür, 2005, s. 31, 32).

1950’li yıllardan itibaren ilk ve orta öğretimde Amerikan modelinin etkileri görülmeye başlanmıştır. 1960’lı yıllarda bu etki devam ederken planlı kalkınmaya geçilmesi dolayısıyla, eğitimde nitelikli işgücüne duyulan ihtiyaç doğrultusunda planlamalar yapılmaya başlanmıştır. 1961 yılında “*İlköğretim Kanunu*” değiştirilerek köy okullarında üç yıl olan ilkokul öğrenim süresi, beş yıla çıkarılmıştır. Daha sonra önemli bir değişiklik olarak 1973 yılında 1739 sayılı ‘*Milli Eğitim Temel Kanunu*’ yürürlüğe girmiştir. Daha sonra bir başka değişiklik olarak da 1991 yılında, liselerde Amerikan öğretim modeli alınarak ‘*Ders Geçme ve Kredili Sistem*’ uygulamasına geçilmiştir. Ancak uygulamada görülen aksaklıklar sebebiyle, kısa bir süre sonra bu uygulamadan vazgeçilmiştir. 1997 yılında ilköğretim tekrar ele alınarak, temel eğitim süresi kesintisiz sekiz yıl olarak belirlenmiştir. Bu modele göre beş yıllık ilkokullar ile ortaöğretimin birinci devresi olan üç yıllık ortaokullar birleştirilerek, sekiz yıllık ‘*kesintisiz, zorunlu*’ ilköğretim, uygulamaya konulmuştur. Bu sistemde görülen aksaklıklar ve zorunlu eğitim süresinin uzatılması düşüncesi ile 2012 yılında çıkarılan yeni bir kanunla eğitim süresi, 4+4+4=12 şeklinde formüle edilerek, on iki yıllık zorunlu eğitime geçilmiştir (www.meb.gov.tr/Milli Eğitim Bakanlığı Ana sayfa “Mevzuat Bankası” kısmı, çevrimiçi 05.01.2013).

1950 sonrası, yükseköğretimde dikkate değer bir başka gelişme de, üniversitelerin İstanbul ve Ankara dışındaki şehirlerde de açılmış olmasıdır. Bugün bu eğilimin geldiği noktada, Anadolu’nun her ilinde en az bir üniversite açılmıştır. Büyük şehirlerimiz bünyesinde ise birden fazla üniversite eğitim öğretim hizmeti sunmaktadır. 1981 yılında 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile tüm Yükseköğretim kurumları tek çatı altında toplanarak, YÖK’ün koordinatörlüğünde teşkilatlandırılmıştır. Bu uygulamayla yönetim itibariyle o zamana kadar uygulanan Kıta Avrupa’sı yönetim sisteminden vazgeçilerek Anglo-Sakson yönetim sistemine paralel bir yapı oturulmaya çalışılmıştır. Burada son olarak değineceğimiz bir diğer açılım ise; 1990 sonrasında resmi üniversiteler dışında, vakıflara da özel üniversite açmalarına imkân verilmesidir (Erdoğan, 2002, ss., 6-8).

Sonuç ve Öneriler

Burada Osmanlıdan günümüze eğitim sistemimizin son iki yüz elli yılı boyunca geçirdiği değişiklikleri ana hatları ile özetlemeye çalıştık. Bu dönem boyunca eğitimdeki değişiklikler çoğu zaman şekli planda kalmış, muhteva ihmal edilmiştir. Yapılan değişiklikler çoğunlukla aceleci, plansız ve istikrarsız bir çizgide yürütülmüştür. Bu da, nesille-

rin zaman kaybına ve milletin kaynaklarının tam verimli bir şekilde kullanılmamasına sebep olmuştur. Osmanlı devlet adamları Islahat, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde her alanda olduğu gibi maarifle ilgili yaptıkları bütün değişiklikleri de öncelikle *'devletin bünyesine arız olan halel'*in giderilmesi için yapmışlardır. Cumhuriyet döneminde ise eğitimdeki değişiklikler ideolojik bir amaçla ele alınmış, asıl hedef olarak diğer bütün alanlarda olduğu gibi *'muasır medeniyet seviyesine'* çıkmak olarak ifade edilmiştir. Ancak bütün çalışmalara rağmen nihaî olarak ne *'devletin bünyesine arız olan halel'* giderilebilmiş, ne de *'muasır medeniyet seviyesine'* çıkılabilmıştır. Yine eğitimde aslanan insanın ve buna bağlı olarak toplumun mutlu, müreffeh ve onurlu bir hayat yaşaması için gerekli donanıma sahip olmasını sağlayacak bir bakış açısı ve eğitim politikası geliştirilememiş, verimlilik, özerkleşme ve çeşitliliği sağlayıcı adımlar henüz atılamamıştır.

Bu uzun dönemde eğitim, ilim ve ihtisas mevzuu olarak düşünülmesi gerekirken çoğu zaman iktidar oyunları ve ideolojik kavgaların arenası haline getirilmiştir. Bu son yüzyılda yapılan değişiklikler, çoğunlukla temel bir fikir olmaksızın *'açma-kapama'* anlayışı içinde yürütülmüştür. Çok sık şekilde *'deneme yanılma'* veya *'sil baştan'* yapılan değişiklikler, yerleşik bir eğitim geleneğinin oluşmasını engellemiştir. Türk eğitim sistemi, şu andaki haliyle sistem olma özelliğini önemli ölçüde kaybetmiştir. Türk eğitim sistemi geldiğimiz noktada, ilköğretimde eski doğu bloku ülkeleri ile bazı İskandinav ülkelerinin, ortaöğretimde ağırlıklı olarak Fransa'nın, yer yer Almanya'nın, yükseköğretimde ise ABD'nin kısmen uyarlamalarla model alınması ile oluşturulan yamalı bohça görünümündedir. Yüzyıllara dayalı tecrübenin göz önünde tutulması halinde *'farklı temellere dayanan ve parçalardan meydana getirilen ve sistem olma özelliğini tam olarak taşımayan, bugünkü eğitim yapısının sağlıklı işleme ihtimali bulunmamaktadır.*

Ülkemiz, tarih boyunca fiilen sömürge olmadığı halde, eğitim-öğretim sahasında Batı'da üretilen *'ilim ve teknoloji'*den istifade edilmesi adı altında, eğitim sistemimiz millîlik vasfını kaybederek adeta bir sömürge ülkesi eğitim modeli görünümüne bürünmüştür. Geçen zaman içinde *'eğitim'* ögesi önemli ölçüde erozyona uğramış ve elde kala kala yarım yamalak *'öğretim'* ögesi kalmıştır.

Eğitimle ilgili yeni değerler ve eğitim sisteminin çağdaş sayılabilmesi için yeni bir anlayışa ihtiyaç vardır. Tarihi ve toplumsal değerler dikkate alınarak gerçek anlamda yeni bir millî eğitim anlayışı geliştirilmelidir. Bu anlayış ile ortaya konulan eğitim sistemi ve uygulamalarıyla ülkede ve dünyada olanları yorumlayıp buna göre hayatın her alanıyla ilgili tedbirler alabilecek şahsiyetler yetiştirilmelidir. Yine alınan tedbirlerin tarihi ve kültürel mirasla uyumlu olmasına azami ölçüde dikkat edilmelidir. Bu anlamda eğitimde geliştirilecek model ve yaklaşımların ideolojik saplantıların dışında, yeni yüzyılın ihtiyaçlarına cevap verebilecek kapasitede, insanımızın değişim, dönüşüm ve gelişimine hizmet edecek ufuk ve tarihi-kültürel mirasın kodlarına uygun bir derinliğe sahip olması gerekmektedir. Ayrıca eğitim zihniyetinin ve uygulamalarının gerektiğinde insanımızı ve toplumumuzu sınırlayan her türlü prangayı kırabilecek, eylem-söylem dinamizmini sergileyebilecek, bir keyfiyette olması gerekmektedir.

AB süreci doğrultusunda yapılan rutin çalışmalar ve değişiklikler de geçmişte yapılan değişikliklerden çok farklı değildir. Dolayısıyla bunların da derde derman olacağını kabul etmek yeni bir hayal kırıklığı doğuracaktır.

Bilginin üretilmesi ve kazanılmasında okul dışında fiilen var olan dershane ve kitle iletişim araçları gibi ortaya çıkan yeni alternatifler dikkate alınmalıdır. Eğitim kurumlarının mevcut haliyle kendisinden beklenen rolü ifa edemediği ortadadır. Eğitim sistemi, muhatabı olan kişilerin zekâ, farklı öğrenme tarzları ve potansiyellerini dikkate alarak her türlü imkânı seferber etmelidir. Onların bu farklılığını gözeterek çeşitli seçenekleri mevzuat ve uygulama esnasında pratiğe geçirecek esnekliğe sahip olmalıdır. Eğitim ve öğretim anlayışında fertlerin kendi kendine araştırma yapabilmesi, problem çözebilmesi ve kendi kendine öğrenebilecek şartların ve kazanımların elde edilmesi asıl unsur olmalıdır. Eğitim sistemi var olan bilgiyi aktarma yerine, öğrenmeyi öğrenme, etkili ve verimli öğrenme, bilgiyi yapılandırma ve üretme ve işe yararlılık sağlama gibi becerileri kazandıracak imkânlar sunulmalıdır. Yine bu doğrultuda yeni bir anlayışın yerleşmesine katkıda bulunmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, A. (2001). İslamiyet'in ilk günlerinde eğitim öğretim, *Diyanet İlmî Dergi*, C. XXVII, S. 2, Ankara.
- Akdağ, M. (1975). *Türk halkının dirlik ve düzenlik kavgası*. Ankara.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk eğitim tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Altınay, R. (2006). *Emevilerde günlük yaşam*. Ankara.
- Antel, S. C. (1999). 'Tanzimat Maarifi', *Tanzimat I*, Komisyon, İstanbul ss. 441-462.
- Atay, H. (1983). *Osmanlılarda yüksek din eğitimi*. İstanbul.
- Baltacı, C. (2005a). *İslam medeniyeti tarihi*. İstanbul.
- Baltacı, C. (2005b). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri, I-II*, 2. baskı, İstanbul.
- Bayraktar, M. (2009a). *Davud El-Kayseri*. İstanbul.
- Bayraktar, M. (2009b). *İslam'da bilim ve teknoloji tarihi*. Ankara.
- Bilge, M. (1984). *İlk Osmanlı medreseleri*. İstanbul.
- Çelebi, A. (1974). *İslam'da eğitim öğretim tarihi*, (Tercüme, Ali Yardım). İzmir.
- Erdoğan, İ. (2002). *Yeni bir binyıla doğru Türk eğitim sistemi (Sorunlar ve Çözümler)*, 3. Baskı. İstanbul.
- Ergin, O. N. (1977). *Türk maarif tarihi I-II*. İstanbul.
- Faruki, R., Faruki, L. (1991). *İslam kültür atlası*, (Çev. M. O. Kibaroglu, Z. Kibaroglu). İstanbul: İnkılap Yayınları.

- Gencer, A. İ. (1985). *Bahriyede yapılan ıslahat hareketleri ve bahriye nezareti'nin kuruluşu (1789-1867)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Gözütok, Ş.(2002). *İlk dönem islam eğitim tarihi* (Hz. Peygamber döneminde eğitim öğretimi). Ankara.
- Güngör, E. (1993). *Dünden bugünden, tarih-kültür-milliyetçilik*, 6. Baskı. İstanbul
- Hamidullah, M. (1980). *İslam peygamberi*, (Ter. Salih Tuğ). İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Hamidullah, M. (1984). *İslam müesseselerine giriş*, (Tercüme, İhsan Süreyya Sırma). İstanbul.
- Hayta, N. ve Ünal, U. (2003). *Osmanlı devleti'nde yenileşme hareketleri*. Ankara.
- Hitti, Philip K. (1995). *Siyasi ve kültürel islam tarihi*, I(Tercüme, S. Tuğ). İstanbul.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (1954). *Sünen*, Yayınlayan, M. F. Abdalbâkî, Mısır.
- İhsanoğlu, E. (1993). 'Dâru'l-Fünûn', DİA, İstanbul, VIII, ss. 521-525.
- İpşirli, M. (1995). *Enderun*, DİA, XI, İstanbul.
- İpşirli, M. (1999). 'Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı', *Osmanlı devleti tarihi*, (Editör, Ekmalettin İhsanoğlu). İstanbul.
- İpşirli, M. (2003). *Medrese*, DİA, XXVIII, Ankara.
- Kafadar, O. (1997). *Türk eğitim düşüncesinde batılulaşma*. Ankara.
- Kandehlevi, M. Y. (1996). *Hayatu's-Sahabe*, IV(Tercüme, Sıtkı Güllü). İstanbul.
- Keskioğlu, O. (1986). *Müslümanların ilme ve medeniyete hizmetleri*. Ankara.
- Koçer, H. A. (1992). *Türkiye'de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi (1773-1923)*. İstanbul.
- Kodaman, B. (1980). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. İstanbul.
- Kodoman B., ve Saydam, A. (1992). 'Tanzimat Devri Eğitim Sistemi', *150. Yılında Tanzimat*, (Editör, H. Dursun Yıldız). Ankara, ss. 475-496.
- Kuran, E. (1976). *Osmanlı imparatorluğunda yenileşme hareketleri, Türk dünyası el kitabı*, C. II, Bölüm III, Ankara.
- Küçük, C. (1988a). 'Abdulmecid', DİA, İstanbul, I., ss. 259-263.
- Küçük, C. (1988b). 'Abdulaziz', DİA, İstanbul, I., ss. 179-185.
- Küçük, C. (1988c). 'Abdulhamid II', DİA, İstanbul, I, ss. 216-224.
- Lewis, B. (1988). *Modern Türkiye'nin doğuşu*, (Ter. Metin Kıratlı). 3. baskı, Ankara.
- Mehmedoğlu, Y. (2001). *Tanzimat sonrasında okullarda din eğitimi (1838-1920)*. İstanbul.

- Niyazi, B. (2005). *Türkiye’de çağdaşlaşma*, 7. Baskı. İstanbul.
- Önkal, A. (2011). *Resullulah’ın İslam’a davet metodu*, 20. Baskı. Konya.
- Özcan, A. (1999). ‘Osmanlı askerî teşkilatı’, *Osmanlı devleti tarihi*, (Editör, E. İhsanoğlu). İstanbul.
- Özerdem, S. N.(t.y.). *Atatürk devrimi kronolojisi*. Ankara.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü, I*, İstanbul.
- Shaw, S. J, Shaw, Ezel K. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. (Ter. M. Harmancı). İstanbul.
- Şen, A. (2003). *Osmanlıda dönüm noktası (III. Selim hayatı ve islahatı)*.Ankara.
- Şen, A. (2006). Öğretmenlik mesleği ve tarihimizdeki seyri, *Eğitime Bakış*, Yıl, 2, Ankara.
- Talay, A (1991). *Eserleri ve hizmetleriyle Sultan Abdülhamid*. İstanbul.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (1993). *Osman İmparatorluğunda eğitim bilgi üretim sisteminin oluşumu ve dönüşümü*. Ankara.
- Tozlu, N. (1991). *Kültür ve eğitim tarihimizde yabancı okullar*. Ankara.
- Turan, O.(2003). *Selçuklular tarihi ve Türk İslam medeniyeti*, 8. Baskı. İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988a). *Osmanlı Devleti’nin ilmiye teşkilatı*, 3. Baskı. Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988b). *Osmanlı Devleti’nin merkez ve bahriye teşkilatı*. Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2003). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*,4. Baskı. Ankara.
- Üçok, B. (1983). *İslam Tarihi Emeviler-Abbasiler*, 2. Baskı. Ankara.
- Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye’de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ünsür, A. (2005). *İmam Hatip Liseleri (Kuruluşundan Günümüze)*. İstanbul.
- Ünver, S. (1946). *Fatih külliyesi ve zamanı ilim hayatı*. İstanbul.
- Vahapoğlu, H. (1997). *Osmanlıdan günümüze azınlık ve yabancı okullar*. İstanbul.
- www.istanbul.edu.tr/Istanbul Universty (1453) ana sayfa tarihçe kısmı, çevrimiçi (05.01.2013).
- www.meb.gov.tr/Milli Eğitim Bakanlığı Ana sayfa “Mevzuat Bankası” kısmı, çevrimiçi 05.01.2013.